ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4
Η ιστορία της πράσινης επιχειρηματικότητας

«Και βεβαίως είμαι υπέρ των δικαιωμάτων των ζώων όπως είμαι και υπέρ των δικαιωμάτων των ανθρώπων. Αυτός εξάλλου είναι ο δρόμος του ώριμου ανθρώπου».

Αβραάμ Λίνκολν, Πρόεδρος των ΗΠΑ

«΄Αχουρα Μάζντα:Γίμα, γιε του Βίβανχατ, η γη έχει γεμίσει από κοπάδια και αγέλες, από ανθρώπους και σκύλους και πουλιά και από κόκκινες λαμπερές φωτιές, και δεν υπάρχει πια χώρος για κοπάδια, αγέλες και ανθρώπους.

Τότε ο Γίμα ...πίεσε τη γη με τη χρυσή σφραγίδα και τη χάραξε με εγχειρίδιο, έκανε τη γη να μεγαλώσει κατά ένα τρίτο από ό,τι ήταν πριν. Κι' ήρθαν κοπάδια, αγέλες και άνθρωποι, όσα αυτός επιθυμούσε».

Αβέστα, ιερή ιρανική γραφή

Η Π.Ε. δεν είναι κάτι καινούργιο, καθώς υπήρχε ήδη στους πρώτους πολιτισμούς που είχαν πολύ στενή σχέση με τη φύση (α΄φάση).

Στη β΄φάση, που είναι πλέον ιστορική, εμφανίστηκε πιο οργανωμένα αρχίζοντας από τον Αριστοτέλη με το πρώτο ζωολογικό πάρκο, τον ινδό αυτοκράτορα Ασόκα με διατάγματα για την προστασία των ζώων και την Μεσοποταμία με το αρδευτικό της σύστημα, περνώντας από την αρχαία Ρώμη με τα αποχετευτικά έργα και τον Μεσαίωνα με τα προβλήματα ρύπανσης και φθάνοντας μέχρι τον 18^{ο} αι. Στην περίοδο αυτή παρουσιάστηκαν διάφορα περιβαλλοντικά προβλήματα (ύδρευσης, αποχέτευσης, σκουπιδιών κ.ά.) λόγω της πυκνοκατοίκησης πόλεων και έγιναν οι πρώτες απόπειρες συστηματικής προστασίας του περιβάλλοντος. Επίσης σε αυτή τη φάση άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρώτες περιβαλλοντικές αρχές.

Η γ΄φάση ξεκίνησε από τον 19ο αι. όμως εκφράστηκε βασικά στον 20ό αι. στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη κυρίως με τη θέσπιση προστατευόμενων περιοχών.

Στην δ΄φάση έχουμε πια πολύ ακραία περιβαλλοντικά προβλήματα που οδηγούν το 1972 στη Διάσκεψη της Στοκχόλμης, το 1992 στη Διάσκεψη του Ρίο, το 2002 στη Διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ με πολλές ενδιάμεσες μεγάλες διασκέψεις όπως επίσης και στην προχωρημένη νομοθεσία και πολιτική της ΕΕ, η οποία και αποτελεί σήμερα το πλαίσιο για την Π.Ε.

Πρώτη Φάση: Η εποχή της αρμονίας με τη φύση

Η ιστορία της πράσινης επιχειρηματικότητας σίγουρα χάνεται στο βάθος των πρώτων πολιτισμών, των πολιτισμών εκείνων που λειτουργούσαν όλη τους την οικονομική δραστηριότητα, αν μπορούμε να μιλήσουμε για τέτοιου είδους δραστηριότητα, σε επαφή με τη φύση. **Λειτουργούσαν αειφορικά μέσα στη φύση αυτογενώς**. Είναι **η εποχή της χαμένης αθωότητας**. Είναι μια εποχή που αναζητάει η οικολογία του βάθους ή σε ένα μικρότερο βαθμό η ριζοσπαστική οικολογία. Εκείνο που μας αφήνει σαν παρακαταθήκη είναι ότι υπήρξαν εποχές στις οποίες το **ανθρώπινο χωριό** μπορεί να ήταν μέσα στο δάσος και να ήταν συντελεστής αειφορίας του δάσους. Μπορεί να ήταν σε ένα δρυμό ή οπουδήποτε αλλού και να λειτουργούσε συνεργατικά με τη φύση.

Η συνέχεια βέβαια αυτής της εποχής και οι καταβολές της βρίσκονται μέσα σε όλες τις φάσεις της ιστορίας. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν εστίες στη γη όπου αυτές οι συνθήκες διαβίωσης συνεχίζουν να υπάρχουν, αλλά είναι τελείως αποσπασμένες από το καταναλωτικό και βιομη-

χανικό επίπεδο της ζωής, της καθημερινότητας και της οικονομικής δραστηριότητας που έχουμε στην χώρα μας και γενικά στις **αναπτυγμένες οικονομικά επικράτειες**. Αυτή λοιπόν η δυναμική μας είναι χρήσιμη κυρίως στο να ανακτήσουμε μια **εικόνα ενός προτύπου σχέσεων** και στο να προβληματιστούμε βαθύτερα για τη συνύπαρξή μας με περιοχές όπου η φύση οργιάζει και είναι σε πλήρη ζωτικότητα και ακμαιότητα, έξω από το γκέτο των πόλεων και των οικονομικά αναπτυγμένων ανθρωπογεωγραφικών ζωνών.

Παρ' όλα αυτά και στην βουκολική εποχή της αθωότητας ενυπήρχε η νοοτροπία κατάκτησης της φύσης. Γι' αυτό ως μια από τις πιο διαχρονικές εκφράσεις της αναπτυξιακής νοοτροπίας και απληστίας μπορεί να θεωρηθεί η περίπτωση του μυθικού βασιλιά Γίμα που περιγράφεται στην ιρανική Γραφή της διδασκαλίας του Ζαρατούστρα, στην Ζεν Αβέστα. Αυτή θα μπορούσε να ονομαστεί ως «σύνδρομο του βασιλιά Γίμα». Ο Γίμα κάθε φορά που έφτανε σε κορεσμό (που δημιουργούσε η τότε αναπτυξιακή χρήση του εδάφους) προφανώς κατακτούσε νέα γη. Φαίνεται πως σε αρχέγονους κύκλους πολιτισμών υπήρχε η περιβαλλοντική όχληση, όπως σαφώς διαφαίνεται στο ΄Επος του Γκιλγκαμές, καθώς εκεί η καταστροφική οργή των θεών που οδήγησε στον κατακλυσμό αποδίδεται στον υπερβολικό θόρυβο των πόλεων που δεν επέτρεπε στους θεούς να κοιμηθούν.

Β.-Δεύτερη Φάση

1.-Δράσεις προστασίας της φύσης και της βιοποικιλότητας

Τη δεύτερη φάση της Π.Ε., που είναι εντατικά προσανατολισμένη προς το περιβάλλον, την συναντάμε πλέον στην ιστορία στην αρχαία Ινδία σαν πρότυπο κατά την περίοδο του ηγεμόνα *Ασόκα*. Βρίσκεται αρκετά ολοκληρωμένα στη συμβιωτική και αειφορική προσέγγιση της φύσης. Σ' εκείνη την βραχύβια φάση βλέπουμε τα στρατεύματα να λειτουργούν σαν παράγοντες παροχής υπηρεσιών σε ζώα ή ανθρωπιστικών υπηρεσιών ή υπηρεσιών για την ανασύσταση του περιβάλλοντος και την προστασία του από φωτιές και άλλες καταστροφές. Βλέπουμε τις πρώτες συστηματικές απόπειρες **περίθαλψης ζώων και πουλιών** και επίσης έναν σεβασμό προς τη φύση. Αυτός ο σεβασμός εκφράζεται ακόμη και στη φάση της συγκομιδής των καρπών με τη ρύθμιση του χρόνου της συγκομιδής ανάλογα με τους όρους τους απαιτούμενους για την **προστασία της τοπικής βιοποικιλότητας**, έστω και σε βάρος της ποσότητας της συγκομιδής.

Είναι μια περίοδος κατά την οποία διακηρύσσεται η αρχή της αβλάβειας στη σχέση μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και στη σχέση μεταξύ ανθρώπου, κοινωνίας και φύσης.

Ελάχιστα χρόνια πιο πριν ο *Αριστοτέλης* είχε ξεκινήσει την πρώτη συστηματική παρακολούθηση των ειδών της πανίδας στον ζωολογικό κήπο του. Έτσι θεμελιώθηκε το πρώτο σύστημα επιστημονικής παρακολούθησης (ΣΕΠ) στο πρώτο ζωολογικό πάρκο της γνωστής ιστορίας.

Μεσολαβεί μια μακριά ιστορική περίοδος ανάμεσα στον Ασόκα και τον Γουσταύο Αδόλφο της Σουηδίας, οπότε βρίσκουμε στο ευρωπαϊκό έδαφος μια σχετικώς ανάλογη πολιτική. Ο *Γουσταύος Αδόλφος* είναι περισσότερο γνωστός σαν ένας ικανότατος στρατηγός και ένας μεγάλος ηγέτης. Πρόσφατα όμως ακούσαμε γι' αυτόν μέ-

σα από τη θεσμοθέτηση του Συνηγόρου του Πολίτη, ότι δηλαδή ήταν ο πρώτος που φαίνεται ότι είχε συλλάβει αυτή την ιδέα για την προστασία του πολίτη απέναντι στη λειτουργία των αρχών και γενικότερα, έχοντας θεσμοθετήσει έναν ανάλογο θεσμό τρεισήμισι και πλέον αιώνες πριν από σήμερα. Και τώρα είναι καιρός πια να τον μάθουμε και σαν έναν από τους πρώτους που ξεκίνησαν να εφαρμόζουν προγράμματα προστασίας περιοχών φύσης και να αναδεικνύουν ουσιαστικά τη φύση ως ένα ζωτικό πόρο, **να αναγνωρίζουν στη φύση το δικαίωμα για τη δική της ύπαρξη**, να αναγνωρίζουν στη φύση την αξία της απέναντι στον άνθρωπο περιορίζοντας τις ανθρώπινες δραστηριότητες σ' αυτήν.

2.-Η χαμένη οικολογική αρμονία των πόλεων, τα προβλήματα και η αντιμετώπισή τους

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι σίγουρα κάποια προβλήματα ήταν αρκετά αρχαία και είχαν απαιτήσει συγκεκριμένες ρυθμίσεις και πολιτικές. Το πρόβλημα της **ύδρευσης** και της **άρδευσης** αποτελούσε ένα δείγμα των αρνητικών αποτελεσμάτων των αναπτυγμένων πολιτισμών. Χαρακτηριστική περίπτωση άρδευσης και των προβλημάτων της έχουμε στην αρχαία Μεσοποταμία. Επίσης το πρόβλημα των **λυμάτων** και των **σκουπιδιών** έδειχνε την αρνητική πλευρά των πόλεων από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Πάντοτε υπήρχε μια πρόκληση για καλή διαχείριση ενός τέτοιου προβλήματος. Για παράδειγμα, ο *Επαμεινώνδας* αποτέλεσε όχι μόνον έναν σημαντικό στρατηγό και ηγέτη της αρχαίας Ελλάδας, αλλά και έναν άνθρωπο που ανέδειξε στην πόλη της αρχαίας Θήβας σε αξίωμα πρώτης γραμμής τα πιο ταπεινά καθήκοντα, αυτά της διαχείρισης των σκουπιδιών και της καθα-

ριότητας, όταν του ανατέθηκαν για λόγους περιορισμού της ισχύος του και υποβιβασμού της αίγλης του. Όπως λέγεται και φημολογείται, ο Επαμεινώνδας ανέδειξε τόσο καλά αυτό το αξίωμα, ώστε τελικά όσοι έκτοτε ήθελαν να αναδειχθούν στα δρώμενα του δήμου της ίδιας πόλης επιδίωκαν να περάσουν από αυτό το αξίωμα και να διαχειριστούν αυτή την υπηρεσία.

Στην περίοδο ανόδου της ρωμαϊκής κυριαρχίας εκτελείται στη Ρώμη το μεγαλύτερο αποχετευτικό έργο της αρχαιότητας, το "cloaca maxima", όπως και ένα πλήθος υδραγωγείων, για να αντιμετωπιστούν οξυμένα προβλήματα.

Αξίζει επίσης να συμπεριλάβουμε και περιπτώσεις μεγάλων ιστορικών εγχειρημάτων που όμως αστόχησαν από περιβαλλοντική άποψη. Τέτοια είναι η περίπτωση της Φατεπούρ, μιας νέας πόλης στην Ινδία που προοριζόταν να γίνει η ινδική «Αλεξάνδρεια» από τον μεγάλο μογγόλο ηγεμόνα Ακμπάρ. Όμως μπήκε σε άμεση παρακμή λόγω της ανεπάρκειας του νερού. Επίσης από τον Μεσαίωνα ήδη παρατηρούνται **προβλήματα ρύπανσης στις πόλεις**. Τέτοια προβλήματα πήραν διαστάσεις κρίσης αργότερα, όπως για παράδειγμα στο Λονδίνο αρχικά με τον καπνό των τζακιών και αργότερα με τα απόβλητα των ίππων.

3.-Θεωρητικές και επιστημονικές απόψεις για τη σχέση ανθρώπου και φύσης

Ένας άλλος σταθμός για την προσέγγιση και την ανάδειξη του περιβάλλοντος βρίσκεται στην εποχή που γεννιούνται οι οικονομικές σχολές. Σε αυτή την εποχή μαζί με το διαφωτισμό διαμορφώνονται και ρεύματα οικονομικής σκέψης τα οποία φτάνουν μέχρι τις μέρες μας. Πέρα από τη ρουσσωϊκή θέση για την ανάκτηση της χα-

μένης αθωότητας στην προσωπική σχέση του ανθρώπου με τη φύση και μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία και εμπειρία, σημαντικότατη, αλλά όχι επαρκώς αναδειχθείσα θέση, ήταν αυτή του *Τζέρεμι Μπένθαμ*. Αυτός ήταν ένας φιλελεύθερος ωφελιμιστής, ένας από τους διαμορφωτές των τάσεων του σύγχρονου αστικού νομικού πολιτισμού. Η θέση του για το περιβάλλον έχει ξεφύγει της προσοχής πολλών. Σε κάποιο σημείο η θέση αυτή φαίνεται να αγγίζει και να ανακυκλώνει το ζήτημα προς τη χαμένη αθωότητα με την αναγνώριση δικαιωμάτων ακόμη και στα πράγματα, πολύ δε περισσότερο στα ζώα και στα φυτά. Η λογική της επαναφέρει μια προοπτική αβλάβειας στις σχέσεις του ανθρώπου με τη φύση, επειδή αναδεικνύει την αυταξία όλων των τμημάτων του περιβάλλοντος.

Ανάλογες θέσεις είχαν εκφραστεί προγενέστερα από άλλους, όπως από τον μαθητή του Αριστοτέλη *Θεόφραστο*, τον πατέρα της Βοτανικής, **που αναγνωρίζει τη θεμελιώδη λογική του οικοσυστήματος και των εμβίων όντων**. Μετά από αυτόν η αγιοπνευματική θεώρηση της φύσης από τους πρώτους *Πατέρες του Χριστιανισμού* εκφράσθηκε και πήρε εμπράκτως την κορυφαία ποιότητά της από τον *Φραγκίσκο της Ασίζης*.

Το σημαντικό όμως στην περίπτωση του Τζ.Μπένθαμ είναι ότι η άποψη εκφράσθηκε και από διαμορφωτές των συγχρόνων οικονομικών και πολιτικών ρευμάτων σκέψης. Αυτή η θέση έμεινε στο περιθώριο, μέχρι να φτάσουμε ουσιαστικά στον $20^{ο}$ αιώνα, όπου, χωρίς να είναι σαφείς οι ρίζες, οι πηγές και οι κύκλοι των ιδεών, υπάρχουν πλέον ρεύματα τα οποία κινούνται σε ανάλογη κατεύθυνση.

Ο *Τζων Στιούαρτ Μιλλ* ενδιάμεσα μας προσφέρει δύο μοχλεύσεις. Η πρώτη συνδέεται με την **αξίωση της**

ποιότητας ζωής και η δεύτερη βρίσκεται στην ιστορική θεώρησή του για την εξέλιξη της οικονομικής δραστηριότητας, καθώς συνδέεται με τη σταδιακή κατάδυση στη φύση, πρώτα στο ζωϊκό κόσμο, κατόπιν στο φυτικό και τελικά στον ορυκτό. Η **πράσινη επιχειρηματικότητα είναι η ανάδυση,** όπως θα δούμε, **καθώς αποτελεί επιχειρηματικότητα ελαχιστοποίησης της εκμετάλλευσης, ανάταξης της φύσης και αποσύνδεσης** (με μείωση των υλικών ροών).

Σε καμμία από τις μέχρι τώρα επιχειρησιακές παρεμβάσεις ή προσεγγίσεις ή αντιλήψεις για τη φύση δεν υπήρχε αμιγής πράσινη επιχειρηματικότητα. Μπορεί να είχαν υπάρξει κάποια πράσινα επαγγέλματα στην εποχή του Ασόκα, μπορεί η παράδοση να αποτελεί έναν ήπιο άξονα πράσινης επιχειρηματικότητας, ωστόσο αμιγής θεώρηση και ανάδειξη πράσινης επιχειρηματικότητας δεν υπήρχε. Υπήρχαν προσωπικές θεωρίες, θέσεις και στάσεις από ανθρώπους που διαμόρφωναν συλλογικές τάσεις, αλλά η έμφαση βρισκόταν στον αντίποδα της πράσινης επιχειρηματικότητας.

Γ.-Τρίτη Φάση

1.-Τα πρώτα θεσμικά πεδία πράσινης επιχειρηματικότητας και οικονομικής πολιτικής για το περιβάλλον

Η πράσινη επιχειρηματικότητα αρχίζει και μπαίνει στις αρχές του 20ου αιώνα στις **ΗΠΑ** επί προεδρίας του Θεοδώρου Ρούσβελτ . Ο *Θεόδωρος Ρούσβελτ* εγκαθιδρύει την πρώτη Επιτροπή Φύσης το 1908 και εγκαινιάζει το Πρόγραμμα του Τενεσή, όπου υπάρχει μια απόπειρα αειφορικής ρύθμισης. Σύμπτωση;! Την ίδια εποχή διαμορφώνονται και οι πρώτοι θεσμοί προστασίας της εργασίας

και εργασιακού περιβάλλοντος (νόμος Perkins).Υπήρχαν όμως λάθη που συνδεόντουσαν με τις θεωρητικές και επιστημονικές αντιλήψεις της εποχής (π.χ. γύρω από την χρησιμότητα των φραγμάτων).

Οι πρόδρομες καταστάσεις αυτής της πράσινης επιχειρηματικότητας είχαν εμφανιστεί πιο πριν.

Την 1η Μαρτίου 1872, ξεκίνησε το Εθνικό Πάρκο του Yellowstone, ενώ αργότερα μπήκαν οι βάσεις του Πάρκου της Νέας Υόρκης**.**

Επίσης το 1889 ιδρύθηκε στην **Αγγλία** η Εταιρεία για την Προστασία των Πουλιών και το 1895 η Εθνική Ένωση στη Βρεττανία.

Η πράσινη επιχειρηματικότητα και απασχόληση αναπτύσσεται πιο καθοριστικά στην εποχή του New Deal μετά το κραχ, επί εποχής *Φραγκλίνου Ρούσβελτ*. Σε μια απόπειρα να αντιμετωπιστεί η ανεργία και η ύφεση με κεϋνσιανές στρατηγικές υπήρξε μια ένταση πρόσληψης προσωπικού και μια διάχυση κεφαλαίων παροχής υπηρεσιών στην κατεύθυνση του πολιτισμού, του **ελέγχου της ρύπανσης του περιβάλλοντος, της ανάδειξής του** κτλ. Το πρόγραμμα είχε επικριθεί για τη διαφθορά και την κρατικοδίαιτη πολιτική ως πελατειακό σύστημα, καθώς το διαχειριζόταν ο στενός συνεργάτης του Φραγκλίνου Ρούσβελτ, *Χάρι Χόπκινς*, ένας από τους βασικούς εμπνευστές του, πέρα από το πολυώνυμο trust εγκεφάλων.

Αξιοσημείωτο σ' αυτήν την περίπτωση είναι επίσης το ότι, ενώ η θεωρία του Κέϋνς δεν συνδέθηκε με το περιβάλλον, ωστόσο, αντίθετα από ό,τι συνέβη με τους νεοκλασσικούς, η πρώτη κεϋνσιανή πολιτική συνυφάνθηκε στενά με τη φύση, το περιβάλλον, την κοινωνική αλληλεγγύη-συνοχή και τον πολιτισμό, δημιουργώντας την πρώτη ευρείας κλίμακας πράσινη αγορά εργασίας και απασχόλησης.

2.-Επιστημονική και πολιτική ευαισθητοποίηση

Μπορούμε να πούμε ότι το ζήτημα του περιβάλλοντος και της φύσης παίρνει μια νέα δυναμική μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτό γίνεται με διεθνή κείμενα και τάσεις, που συνδέονται με την αναγνώριση της καταστροφής του περιβάλλοντος, της υποβάθμισης της ποιότητας της ζωής μέσα στα προβλήματα των μεγάλων πόλεων αλλά και των μικρότερων. Από τον Malthous μέχρι τους νεοκλασσικούς Marshall και Pigou το περιβάλλον και η φύση μπαίνουν σε αδρές γραμμές στη Θεωρία της Πολιτικής Οικονομίας. Από τον *Pigou* παίρνει την πρώτη μορφή της **η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»** με την πρότασή του για τον περιορισμό της ρύπανσης στο Λονδίνο το 1920. ΄Αρχισε λοιπόν να γίνεται φανερό πως **υπάρχουν συνθήκες, που τόσο η αγορά όσο και η αύξηση του εθνικού προϊόντος δεν εξυπηρετούν το σκοπό τους.**

Ο *Gray το 1914 και ο Hotelling* το 1931 διατυπώνουν τον νεοκλασσικό κανόνα για την **άριστη χρήση των εξαντλήσιμων πόρων**, ενώ ο *Gordon* το 1954 των **ανανεώσιμων**.

Το επίκεντρο θεώρησης μεταφέρθηκε στη συνέχεια πέρα από την μαλθουσιανή θεωρία, που ήταν ποσοτική και ανθρωποκεντρική και όχι ποιοτική και οικολογικοκεντρική. **Ο συνδυασμός των οικολογικών επιστημών,** οι οποίες ξεκίνησαν από τον πατέρα της Ζωολογίας *Αριστοτέλη* και από τον μαθητή του *Θεόφραστο,* **με τις σύγχρονες οικονομικές θεωρίες** άργησε να έλθει.

Με τη «Σιωπηλή ΄Ανοιξη» της *R.Carson* την δεκαετία 1960-1970 έγινε φανερό ότι η λειτουργική άλυσος της ζωής και της φύσης αναδείχθηκε ως ασύμβατη και αποκλίνουσα από την παραγωγική και καταναλωτική άλυσο του ανθρώπινου πολιτισμού λόγω της κυριαρχίας

των αμέσως «οικονομικότερων» επιλογών και της έρπουσας σε μήκος χρόνου άγνοιας των κινδύνων, καθώς αυτήν την εξόπλιζε η αδιαφορία.

Ο *Mishan* τότε φέρνει στο προσκήνιο τους **πράσινους δείκτες ανάπτυξης** και συνεχίζει τον Τζ.Σ.Μιλλ με το δικαίωμα της ευζωίας.

Το δε παράδειγμα του *Dolan* έδειξε ότι μέσα από τις εξωτερικές περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις είμαστε άμεσα αντιμέτωποι με μία **ανεπιθύμητη διαστροφή της κατανομής των παραγωγικών συντελεστών.** Σε αυτό το παράδειγμα αναδεικνύεται η πλασματικότητα της ανάπτυξης σε μία βιομηχανική περιοχή, όπου η αιθάλη λερώνει τα ρούχα των κατοίκων και πολλές γυναίκες ζουν εισοδηματικά πλένοντας ρούχα, ενώ κερδίζουν οι βιομηχανίες και οι έμποροι του σαπουνιού. Θα μπορούσαμε σήμερα να αντιμετωπίσουμε μία ανάλογη περίπτωση, όπως π.χ. με το όζον, όπου αυξάνεται το εισόδημα των δερματολόγων, ενώ βέβαια παράλληλα κερδίζουν οι εταιρείες παραγωγής αντιηλιακών προϊόντων.

Ο *Τζ. Ρωλς* εισάγει την Θεωρία της Ισότητας των Γενεών και θέτει το κριτήριο της αμεροληψίας του δικαίου. Έτσι αναγνωρίζονται τα περιβαλλοντικά ζητήματα ως **διαγενεακά πεδία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.** Επίσης ο *Nash* στη Θεωρία των Παιγνίων δείχνει τον κίνδυνο των ανταγωνιστικών παιγνίων της οικονομίας για τη φύση.

Η διαδρομή αυτή των «θεωρητικών», με τη βοήθεια των μη κυβερνητικών οργανώσεων, διαμορφώνει ένα παγκόσμιο σκηνικό για την προστασία του περιβάλλοντος.

Δ.-Τέταρτη Φάση

1.-Οι Παγκόσμιες Διασκέψεις και οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Φτάνουμε έτσι στη φάση αυτή, στην οποία η πορεία από την **Στοκχόλμη** (μέσα από την έκθεση Μπρούτλαντ για το κοινό μας μέλλον) οδηγεί στο **Ρίο**. Το Ρίο τόσο συμβολικά όσο και συγκυριακά και πολιτικά απέκτησε μεγάλο ειδικό βάρος και επικοινωνιακό όγκο για τα ζητήματα της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Με ορόσημο το Ρίο είχαμε πριν και –κυρίως- μετά από αυτό πολλές διασκέψεις, μέχρι να φτάσουμε στην πιο πρόσφατη συνέχεια του Ρίο στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002.

Αυτή είναι μια πορεία που παρακολουθείται και από την εξέλιξη του ευρωπαϊκού κεκτημένου (μέσα στην **ΕΟΚ** και μετέπειτα **Ε.Ε.**) και παίρνει την πλέον εμφατική δυναμική. Η εξέλιξη αυτή παρακολουθείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση κυρίως με το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης που ακολουθείται από το έκτο. Συνδέεται με τη συνολική ρύθμιση της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και με την ανάδειξη προστατευόμενων περιοχών μέσα από διεθνείς συνθήκες, ευρωπαϊκές πρακτικές, οδηγίες και κανονισμούς, κατά τη διάρκεια κυρίως της τελευταίας δεκαετίας του 20^{ού} αιώνα.

Σε αυτές τις τάσεις που διαμορφώθηκαν θα αναφερθούμε στη συνέχεια πιο διεξοδικά. Θα ολοκληρώσουμε αυτή τη μικρή προσέγγιση στην ιστορία της πράσινης επιχειρηματικότητας τονίζοντας πως πολλές από τις δράσεις που σε όλες τις εποχές είχαν σχέση με τη διαχείριση ή με τη ρύθμιση της ανάπτυξης των πόλεων ή με τους όρους για την οικονομική δραστηριότητα ήταν διεπόμενες από κάποιους περιβαλλοντικούς κανόνες. Δεν υπήρχε βέβαια αυτή η συστηματοποίηση των κανόνων και αυτή η διεπιστημονική δυναμική κανονισμού και ρύθμισης, η

οποία συναντιέται σήμερα. Αυτή επιβάλλεται σήμερα από τις απαιτήσεις μιας, οικουμενικής και πλανητικής κλίμακας, ρύθμισης της ανάπτυξης, όπως για παράδειγμα συμβαίνει για τα αέρια του θερμοκηπίου, για την αλλαγή του κλίματος, για την πολιτική για το όζον, για τη βιοποικιλότητα κτλ. Η νέα κατάσταση συνδέεται με συνολικά και οικουμενικά ρυθμιστικά πλαίσια, τα οποία συνοδεύονται από περιφερειακά και τοπικά ρυθμιστικά πλαίσια, από ιδιαίτερες προοπτικές και δυναμικές.

2.-Τεχνοκρατικές κατακτήσεις για τη διαχείριση του περιβάλλοντος και τη ρύθμιση του ιδιωτικοοικονομικού τομέα.

Τέλος όλα αυτά εξειδικεύονται στα πλαίσια των **περιβαλλοντικών μελετών** και των **περιβαλλοντικών πιστοποιήσεων**. Η σειρά του ISO 14000, το ΕΜΑΣ και τα Οικολογικά Σήματα (eco-labels) αποτελούν κάποιες τεχνοκρατικές κατακτήσεις για την **πράσινη διαχείριση της οικονομίας**, για την πράσινη προσαρμογή της. Αυτές αναδεικνύουν σαν ***συγκριτικό πλεονέκτημα*** την πράσινη προσαρμογή των οικονομικών δράσεων και διαμορφώνουν εργαλεία ελέγχου, παρακολούθησης, αξιολόγησης και πιστοποίησης με συστηματικό τρόπο. Παράλληλα με αυτά τα εργαλεία η θεσμοθέτηση προστατευόμενων περιοχών αποτελεί μια θεσμική κατάκτηση που διαμορφώνει **ειδικές ζώνες** για την πράσινη επιχειρηματικότητα.

Τα μεγάλα προβλήματα και η συλλογική στρατηγική διαχείρισής τους, όταν για παράδειγμα μιλάμε για το πρόβλημα των σκουπιδιών, των λυμάτων, κτλ, διαμορφώνουν ένα νέο πλαίσιο δημόσιου τομέα και όχι μόνο. Το πλαίσιο αυτό επίσης αφορά την αυτοδιοίκηση και τα πολυμορφικά εταιρικά σχήματα για πράσινες υπηρεσίες, για

πράσινες επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών και παραγωγής προϊόντων, ελέγχου και ρύθμισης περιβαλλοντικών προβλημάτων κτλ.

Αξίζει να μνημονεύσουμε ένα ιδιαίτερο πρόβλημα, που παρατηρείται ως τάση. Είναι το πρόβλημα του ότι η θεώρηση του όρου της βιώσιμης ανάπτυξης δίνει έμφαση στη βιωσιμότητα της ανάπτυξης, με παράλληλη όμως **ελαχιστοποίηση της σημασίας** του όρου της βιωσιμότητας και προστασίας της ίδια της φύσης, της βιοποικιλότητας κτλ. Έτσι στην ουσία υπάρχει μια μεγάλη διακύβευση, για μια ανεπαρκή πλέον προσέγγιση του προβλήματος συνολικά της βιωσιμότητας, της φύσης, της κοινωνίας και της οικονομίας. Αυτό προέρχεται από τις δυνάμεις ανασύνταξης των συμφερόντων, που λειτουργούν ανταγωνιστικά απέναντι στην προστασία της φύσης και που δεν έχουν την ευελιξία να παρουσιάσουν μια εναλλακτική, υγιή, οικονομική μορφή δραστηριότητας, μια αυθεντική μορφή βιώσιμης επιχειρηματικότητας για τη βιωσιμότητα, μια **επιχειρηματικότητα ανάδειξης και προστασίας της φύσης**. Γι' αυτό και παίζει ένα σημαντικό ρόλο, το να κατακτήσουμε γρήγορα μια υγιή πράσινη επιχειρηματικότητα. Η υγιής πράσινη επιχειρηματικότητα χρειάζεται φαντασία. Χρειάζεται μια **νέα γενιά ιδεών** και μεθόδων, αλλά και ένα ανθρώπινο δυναμικό καταρτισμένο, ώστε αυτή η φάση να μην περάσει σαν ένας διάκοσμος της επιδείνωσης, σαν μια απόπειρα συγκάλυψης της επιδείνωσης των συνθηκών και της ανεπάρκειας των υφιστάμενων μέτρων και δράσεων.

Η Πράσινη Οικονομία δεν αναπτύσσεται μόνον ως δημόσιος και ιδιωτικός τομέας, αλλά αναπτύσσεται και μέσα από κοινωνικές επιχειρήσεις ως **Κοινωνική Οικονομία,** ενώ αγγίζει και τους τέσσερις τομείς (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή και τεταρτογενή).

Η **Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη,** οι **Κύκλοι Ποιότητας και Ζωής των προϊόντων** και το καταναλωτικό κοινό διαμορφώνουν νέες προοπτικές και δυναμικές. Αναπτύσσουν θετικά το περιβάλλον της πράσινης επιχειρηματικότητας, της οποίας η ιστορία μόλις αρχίζει, καθώς αποτελεί τη αξιόπιστη απάντηση στο μέλλον χωρίς πατερναλιστικές υπερβολές και αστοχίες.

Ε.-Οι εξελίξεις στην Ελλάδα

Στην **Ελλάδα** η πορεία των τελευταίων ετών κερδίζει μέρος του χαμένου χρόνου μέσα από τη διάχυση της εφαρμογής και τη δεσμευτικότητα του ευρωπαϊκού κεκτημένου. Ταυτόχρονα όμως η φύση δεν έχει υποστεί την ίδια απαξίωση, όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, καθότι τα οικολογικά προβλήματα, πέραν αυτού των πυρκαγιών, ήταν περιορισμένα. Πριν ακόμη από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ο *Κοσμάς ο Αιτωλός* προσεγγίζει με προφητείες εσχατολογικές και καταστροφικές την εξαφάνιση των κήπων και των δέντρων από τις πόλεις, επαναλαμβάνοντας τον *προφήτη Ησαϊα*. Έτσι συναντάμε την αγωνία για την επιβίωση της φύσης και πριν από τη δημιουργία του ελληνικού κράτους.

Η Ελλάδα μπήκε στην πορεία προστασίας του περιβάλλοντος με τους Εθνικούς Δρυμούς του Ολύμπου και του Παρνασσού το 1938 με το **ν. 856/1937**. Οι επιλογές αυτές φαίνεται ότι συνέδεαν την αρχαιολατρεία της δύσκολης εποχής του μεσοπολέμου, με την προστασία της φύσης. Μετά από τον παγκόσμιο και τον εμφύλιο πόλεμο ο νόμος 1465/1950, ο Δασικός Κώδικας 86/1969 και ο νόμος 996/1971 για τα αισθητικά δάση αποτέλεσαν σταθμούς, ενώ θεσπίστηκαν και νέες εθνικά προστατευόμενες περιοχές στη δεκαετία 1960/1970.

Στη μεταπολίτευση το **άρθρο 24** του Συντάγματος (σήμερα τροποποιημένο) και οι νόμοι 360/76, 998/79, 1032/80 και 1337/83 (Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου) και το π.δ. 402/88 διαμόρφωσαν περαιτέρω ζητήματα προστασίας περιβάλλοντος φυσικού και ανθρώπινου. Σταθμός όμως ήταν ο **ν. 1650/1986,** που προβλέπει πέντε κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών, η ΚΥΑ 69269/5387/90 σχετικά με την κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων και με το περιεχόμενο ΜΠΕ και ΕΠΜ συναφώς με τις οδηγίες εφαρμογής 17/59862/1687/94 και η ΚΥΑ 75308/5812 σχετικά με τον τρόπο ενημέρωσης του κοινού, μαζί με το ν. 2637/1998 για τα καταφύγια της άγριας ζωής και τον ν. 2742/1999 για τον χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη. Η **ΚΥΑ 3044/02** επισπεύδει την δημιουργία των φορέων διαχείρισης, ενώ παράλληλα για πρώτη φορά στελεχώνεται η επιτροπή «Επιτροπή Φύση». Η επιτροπή αυτή αναμένεται μεταξύ των άλλων να παίξει καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις των περιβαλλοντικών θεμάτων μαζί με θεσμούς όπως ο Συνήγορος του Πολίτη κτλ. Τέλος το 2003 οι ΚΥΑ και τα Πρ. Δ/τα για τους διαχειριστικούς φορείς, καθώς και οι προωθούμενες νομικές ρυθμίσεις σχετικά με την Ευρωπαϊκή Οδηγία για τα Νερά 60/2000 αποτελούν επίσης ένα σταθμό στην εξέλιξη των περιβαλλοντικών ζητημάτων, που διαφοροποιεί μαζί με όλες τις ρυθμίσεις για τη διαχείριση των απορριμμάτων και τους ΧΥΤΑ το μέλλον. Προδιαγράφει τους όρους ενός διευρυμένου πεδίου για την πράσινη επιχειρηματικότητα. Πέραν τούτων υπάρχει μεγάλη σειρά νομικών πλαισίων που ρυθμίζουν και προδιαγράφουν αναπτυξιακά ζητήματα παραγωγής και ποιότητας για όλες τις επιχειρηματικές δραστηριότητες.

Τα πλαίσια αυτά, παράλληλα με τις διεθνείς προδιαγραφές (π.χ. Συνθήκη Ramsar 1971) και τις ευρωπαϊ-

κές κατευθύνσεις και δεσμεύσεις (Οδ. 79/409 ΕΟΚ για πουλιά, 92/43 ΕΟΚ για οικότοπους – ειδικές ζώνες διατήρησης – natura), διαμόρφωναν το καθεστώς προστασίας. Όμως παράλληλα οι νόμοι για τις αδειοδοτήσεις, την ποιότητα των προϊόντων, την προστασία του καταναλωτή κτλ. διάρθρωσαν την προστασία της φύσης με το σύνολο των πολιτικών .

Τώρα πια μπορούμε να πούμε πως με τον **Ευρωπαϊκό Οδικό Χάρτη για τη Φύση και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ήλθε η ώρα για ενεργητικές επιχειρηματικές δράσεις. Οι δράσεις αυτές θα αξιοποιήσουν επιθετικά τα θεσμικά και τα χρηματοπιστωτικά εργαλεία της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης,** αναδεικνύοντας τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας σε συγκριστικό πλεονέκτημα πολύπλευρης ανάπτυξης, που προστατεύσει και αναδεικνύει το περιβάλλον. Αυτό είναι δυνατόν καθώς στο σύνολο των θεσμικών και χρηματοδοτικών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμπεριλαμβάνεται σε μεγάλο βαθμό η αξίωση για την προστασία του περιβάλλοντος και του καταναλωτή. Παράλληλα η χώρα μας, δεδομένου του παγκόσμιου ανταγωνιστικού οικονομικού περιβάλλοντος, πρέπει να αξιοποιήσει αντισταθμιστικά το περιβαλλοντικό συγκριτικό πλεονέκτημα και να στηρίξει την ανταγωνιστικότητά της στην ποιότητα του περιβάλλοντος και των προϊόντων της.

Ιστορικά Στάδια Πράσινων Δραστηριοτήτων και Περιβαλλοντικής Οικονομίας

Α΄ΦΑΣΗ ***έως την κλασσική αρχαιότητα***

Φυσική-οικολογική αρμονικότητα ανθρώπινων και οικονομικών δράσεων.

Β΄ ΦΑΣΗ

Από την κλασσική αρχαιότητα έως και τον 19^{ο} αι.

1)Περιστασιακές δράσεις προστασίας της φύσης και της βιοποικιλότητας ως βραχυχρόνιες.

2)Αντισταθμιστικές δράσεις και ρυθμίσεις σε προβλήματα απώλειας της περιβαλλοντικής ισορροπίας ανθρώπινων και οικολογικών συστημάτων π.χ. με τη δημιουργία αποχετευτικών και υδρευτικών συστημάτων, τη διαχείριση σκουπιδιών, με απαγορεύσεις κτλ.

3)Θεωρητικές και επιστημονικές απόψεις και προσεγγίσεις για τα δικαιώματα και το λειτουργικό περιβάλλον του ανθρώπου, της φύσης και των εμβίων όντων.

Γ΄ΦΑΣΗ

Από τα τέλη του 19^{ου} αι. έως τον Β΄Παγκόσμιο Πόλεμο

1)Οι πρώτες θεσμικές κατακτήσεις προστασίας της φύσης.

2)Κεϋνσιανές πολιτικές ελέγχου της ρύπανσης και παρακολούθησης του περιβάλλοντος.

Δ΄ΦΑΣΗ

Από την αρχή της μεταπολεμικής περιόδου έως σήμερα

1)Διεθνείς Διασκέψεις και Συνθήκες.

2)Ευρωπαϊκές και εθνικές περιβαλλοντικές πολιτικές.

3)Ευαισθητοποίηση του κοινού και της αγοράς στο κοινό μέτωπο υγείας, ποιότητας ζωής και περιβάλλοντος.

4)Κοινωνική οικονομία για το περιβάλλον και εθελοντικές πολιτικές ποιότητας και διαδικασίας παραγωγής (βιολογική γεωργία-κτηνοτροφία, σειρά ISO 1400, EMAS-Ecolabel) σε όλους τους τομείς παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών.

5)Περιβαλλοντική ζωνοποίηση οικονομικών δραστηριοτήτων – δίκτυο natura και τομεακές πολιτικές για το περιβάλλον.

6)Ιδιωτικοοικονομικές πολιτικές για το περιβάλλον και εταιρική κοινωνική ευθύνη.